

Meyve masalcıları...

Etnobotanikçi Dr. Füsün Ertuğ, "Muğla Meyve Mirasını Koruma Veritabanı Oluşturma Projesi" ile kaybedilecek zenginliğimizin ne kadar büyük olduğunu göstermeyi amaçladıklarını söylüyor.

yazı OYA AYMAN buğday derneği

Nereden başladınız?

Meyve çeşitliliğinin farkındaydık ve topladığımız herbaryum ve genetik örnekleri alınmış bazı türleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan Vehbi Eser'e götürdük. Bize "Bunu siz hazırlayamazsınız, araştırma kuruluşunda çalışan ziraat mühendisi bir uzman hazırlamalı" dedi. Ve bu çalışmamızdaki tanımlamaları genetik köy çeşidi olarak kabul edebileceklerini söyledi.

Şimdiye kadar böyle bir toplama yapılmamış mı?

Menemen'deki Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü 1960'lardan bu yana binlerce tohum topladı ve bunların vegetatif dal örneklerini aşılama şeklinde koruyorlar. Ancak bu kültürel bir toplama değil. Toplamayı ağacın genetik kaynak olarak değerini ıslah malzemesi olarak kullanmak amacıyla yapıyorlar.

Kültürel toplama nasıl oluyor?

Köy çeşitleri kültürel çeşit olarak alınmıyor. Yerli isimler bir yere kayıtlı ediliyor belki ama normalde bir numara verilerek genetik miras şeklinde kayıtlı ediliyorlar. Oysa biz bunu bir kültürel miras olarak belirlemek ve yerelde yaşayanlar bu değerden yararlınsınlar istiyoruz.

Örneğin badem çağla, küçük ama lezzetli, büyük kalın kabuklu vs. şeklinde yerel çeşitlere sahip ve sadece Datça'da 50 küsur çeşit badem var. Ve her birinin bir hikâyesi var. Nakışlı badem, iki göynek badem, Kerem Nine bademi... Kerem Nine ölmüş bir kadın ve adına badem olmasının nedeni evinin bahçesindeki badem ağacı. Kadının oğlu balıkçıymış ve bir gün denizden dönmemiş. Kadın deniz kenarında oğlunu beklermiş. Onun ilk aşladığı badem ağacı ise evinin bahçesindeki ağacmış ve o ağaç şimdi korunmaya çalışılıyor.

Oysa bunu bir genetik kayıt olarak algıladığında ve numara verip geçtiğinde bütün bu kültürü de yok ediyorsun. Sadece hastalıklara dayanıklı deyip, tüm yerel özelliklerini ve hikâyesini hiçe sayamazsınız.

Beş kadın nasıl biraraya geldiniz?

Beş kadın tamamen gönüllü cabalarla başladık bu projeye.

Mery İslin gıda tarihçisi. Turgutlu kasaba kavunu, Murat Bey armudu bütün buntların hikâyesini, diğerlerinden farklılığını öğrenmek istemiş.

Kızı Esin ile köylerde bilgi toplamaya başlamışlar. O sırada TUBA Etnobotanik Projesi danışmanı olarak bana geldiler. Sonra Elizabeth Tüzün, Datça'da yenen, el sanatlarında ve ilaç yapımında kullanılan bitkileri araştırıyordu.

Bütün bu yapılar üzerine bir etnobotanik projesi yapalım istedik. Çeşitleri birbirinden ayırmak üzere bir genetikçi ile de çalışmamız gerekiyordu. Boğaziçi Üniversitesi'nden Prof.Dr. Neşe Bilgin de bize katıldı. Projemize Nihat Gökyiğit Vakfı hemen destek verdi.

Neden Muğla?

Gen kaynağı ve tarımsal biyo-çeşitlilik unsuru olduğu kadar bu ülkenin kültürel mirasını oluşturan bu yerel çeşitlerin saptanmasında Önemli Bitki Alanlarını (ÖBA) ve Önemli Doğa Alanlarını (ÖDA) içeren ve turizmin yoğun baskısı altındaki Muğla ili pilot bölge olarak seçilmiştir. Muğla'nın ekonomik açıdan önemli tarımsal ürünleri arasında narenciye çeşitleri, üzüm, incir, badem ve zeytinin önemli bir yer tuttuğu; ayrıca Muğla'nın engebeli arazi yapısı ve küçük aile işletmelerinin çokluğu açısından tarımsal çeşitliliğin korunmasında öncelikli bir alan olduğu belirlenmiştir.

Nasıl bir çalışma yapıyorsunuz?

İsim listelemesi, isimlerin ağacını belirlemek, meyvasını bulmak... Bütün bunlar uzun bir zaman alıyor. Her ağaç için ayrı bir form dolduruyoruz. GPS kayıtları alınıyor, krokisi çiziliyor, kimin aşladığı, ne zaman nasıl aşladığı, asısının nerden alındığı gibi ağacın kimliğine ilişkin öğrenebileceğimiz ne varsa kayıtlı ediyoruz. Herbaryum örnekleri topluyoruz. Çiçek, yaprak ve meyvelerinden örnek ve fotoğraflar alıyoruz.

Esin Muğla'nın dağ köylerinde araştırmalar yapıyor. Yüzey araştırması şeklinde çalışıyor ve gittiği her yerde kayıt tutuyor. Bilgiyi genelde yerel pazarlardan alıyor ve oradan takip etmeye başlıyor.

Soldan sağa, Meyve Mirası Çalışma Grubu'nu kuran Elisabeth Tüzün, Dr. Füsün Ertuğ (soldaki resim), Mary Işın, Esin Işın, Prof. Neşe Bilgin.

Yöre sakinleri çalışmanızdan etkilenmiş olmalı...

Evet. Örneğin, Elisabeth'i artık Datça'da herkes tanıyor. Onu kim görse "incirler kaç oldu?" diye soruyor. 1-2 incir ağacı kalmış çeşitler var. Şimdi bu çalışmada farkına varıp az kalan ağaçları yeniden dikmeye başlamışlar.

Projede ana hedefleriniz neler?

Yaptığımız çalışmalarda yerinde koruma ve yerli pazarlarda satış olanaklarını arttırmayı hedefliyoruz. Muğla'nın yerli meyve çeşitlerini, bunların hangilerinin tehlike altında olduğunu, hangilerinin ne zaman ürün verdiğini, hangi köylerde bulduğunu aktaracağımız bir katalog hazırlamak da hedeflerimiz arasında.

Bütün bu bilgiler sadece bir envantere kaydedilip raflarda kalmayacak değil mi?

Eğitim çalışmalarıyla bunu genç kuşaklara da anlatmak, aktarmak, yerel değerleri korumayı onların sürdürmesini sağlamak istiyoruz. Kış aylarında bir eğitim çalışması yapmak istiyoruz. Bu çalışma ile hem ilköğretim okulu öğrencilerinin yerel çeşitlerin farkına varmalarını hem de nineleri ve dedeleri ile kuşak ilişkisini sağlamlaştırmayı ve yeni bilgi kaynağı sağlamayı amaçlıyoruz...

Nasıl olacak bu eğitim çalışması?

Öğrenciler bu çalışmada ninelerine, dedelerine gidip meyve çeşitlerini, yerel adını, ne zaman olgunlaştığını ve özelliklerini soracak ve bunu bizim verdiğimiz forma kaydedecek. Ayrıca hangi çeşit meyve ile ne yapıyor, ne amaçla kullanılıyor, kültürel özellikleri konusunda bilgi toplayacak, eski tarımsal uygulamaları soracaklar.

Bu pilot çalışma ile bilgi toplama konusunda oldukça geniş bir ağa sahip olabileceğiz. Çocukların kendi köylerinde araştırma yapması bizim o köyle ilişki kurmamızı kolaylaştıracak. Farkındalık ve sahiplenme duygusu yaratacak...

Yerel tohumların korunmasında kadının ayrı bir rolü var mı?

Asılamayı yapan erkekler. Ama toplama, işlemede ve hatta satışta da kadınlar devrede. Mutfakta lezzetten tek sorumlu kadın ve bunun için devamlılık çok önemli. Bu yüzden kadınların yerel tohumların korunmasında da çok önemli rolü var.

Bu çalışma tarımsal anlamda dışa bağımlık, ilaç kullanımı, monokültür gibi uygulamaları da sorgulamamızı da sağlıyor değil mi?

Yabancı çeşitler tarımsal anlamda dışa bağımlılığın en önemli ayaklarından biri. Bugün meyvecilik verim temelli olduğundan bol suni gübre ve ilaç kullanılıyor. Ayrıca tek tip ürün yani monokültüre çok büyük alanlar ayrılıyor.

Projeniz diğer bölgelere de örnek olacak, en azından öyle olmasını umut ediyoruz...

Evet. Türkiye'de benzer şekilde meyve çeşitleri açısından önemli pek çok alanın bulunduğu da bir gerçek. Meyve Mirası Çalışma Grubu olarak tüm Türkiye'de benzer çalışmalar yapmak gibi bir hedefimiz yok.

Ancak yaptığımız bu çalışma ile bir yöredeki tarımsal kültürel çeşitliliğin nasıl araştırılabileceğini, veri tabanı altyapısını, web sitesini (hınsa halinde) oluşturarak bunu ilgili kişilerle paylaşmak, yaygınlaştırmak ve kaybedilecek zenginliğin ne kadar büyük olduğunu göstermeyi hedefledik.

Sadece meyve değil, sebze ve tahıllar için de geçerli değil mi?

Elbette. Yerli meyveler, korunması gereken tarımsal çeşitlerimizden sadece biri; tahıllar, sebzeler, baklagiller, yem bitkileri, sanayi bitkileri (keten, kenevir, vb) gibi pek çok bitki çeşidinin korunması için de çalışılması gerek.

Anadolu'da Emanetçiler Grubu, Buğday Derneği, Kirazlıköy Kooperatifi gibi farklı bölgelerde yerel tohumları, fidanları ve asıl önemlisi yaşayan kültürü korumaya çalışan kişilerin, kurumların varlığı bizim için çok önemli. Doğal zenginliğimizi, endemik türlerimizi korumak kadar bu topraklarda insanların yetiştirdiği her türlü bitkiyi ve onları kapsayan kültürel değerleri de korumak görevimiz diye düşünüyoruz.